

Potenties van Natura 2000-gebied 020 Zuidlaardermeergebied voor de Grutto *Limosa limosa*

Sovon Vogelonderzoek Nederland

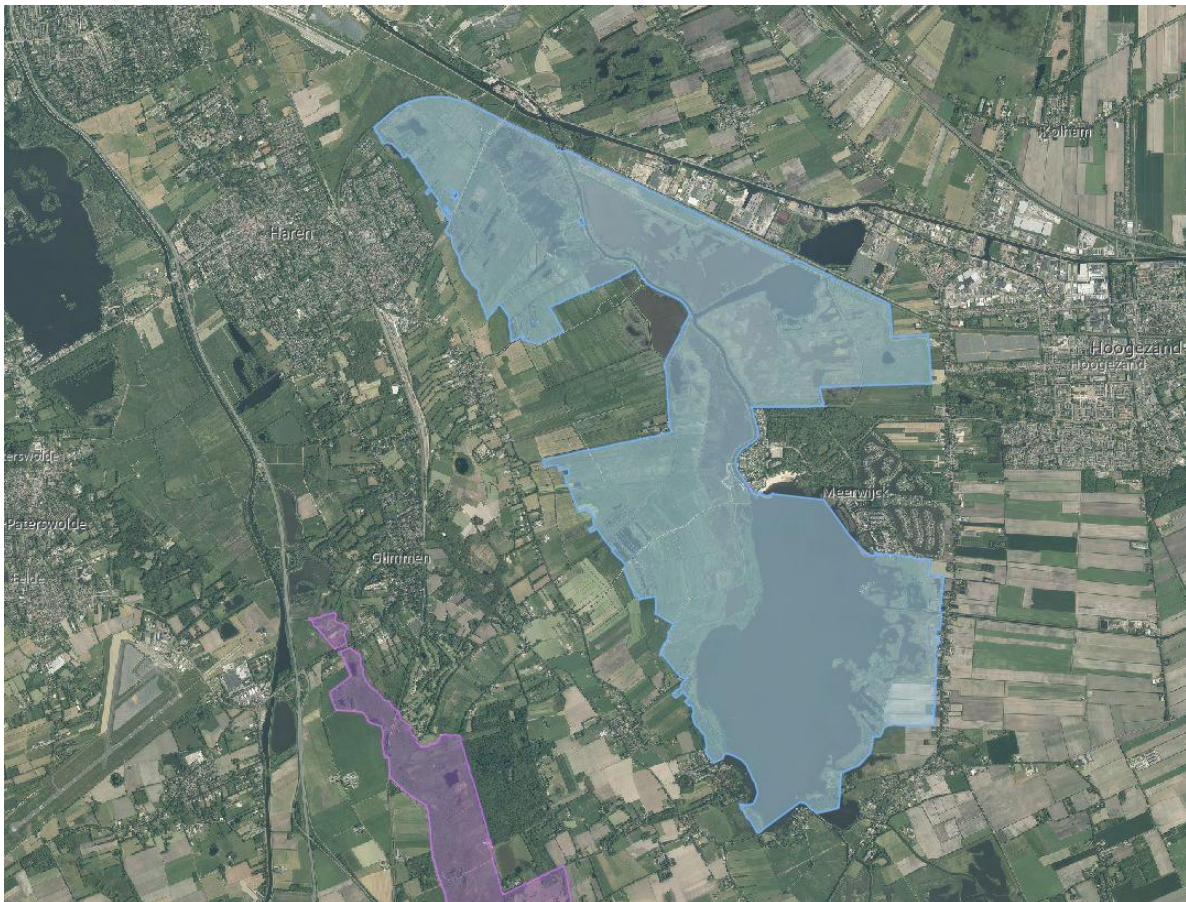
Kader

In Nederland broedt meer dan 80% van de voor West-Europa relevante internationale grutto populatie¹. De broedpopulatie neemt in Nederland al decennia af en wordt daardoor op langere termijn in het voortbestaan bedreigd. Om maatregelen te treffen om de negatieve ontwikkeling te keren is kennis nodig over gebieden waar Grutto's in aantallen van betekenis broeden. In dat verband wordt verkend wat de betekenis is van Nederlandse Vogelrichtlijngebieden als broedgebied voor de Grutto. Uitgaande van de aanwezigheid van een broedpopulatie met een omvang van minimaal 0,1% van de flyway-populatie waartoe de Nederlandse broedvogels behoren, selecteren 25 Vogelrichtlijngebieden, waaronder het Zuidlaardermeergebied. Deze gebieden dienen nader te worden beschouwd. In dit kennisdocument wordt de beschikbare kennis van de betekenis van Natura 2000-gebied Zuidlaardermeergebied voor de Grutto samengevat. Daarbij wordt ook ingegaan op de foerageer- en slaappleaatsfunctie.

Kenschets Natura 2000-gebied Zuidlaardermeergebied

Algemeen

Natura 2000-gebied Zuidlaardermeergebied is op 24 maart 2000 onder de Vogelrichtlijn aangewezen als speciale beschermingszone (Sitecode VR NLo902041). Het vogelrichtlijngebied heeft instandhoudingsdoelstellingen voor drie soorten broedvogels en zes soorten niet-broedvogels. Het oppervlak van het Natura 2000-gebied bedraagt 2.087 hectare (figuur 1).

Figuur 1. Begrenzing van Natura 2000-gebied Zuidlaardermeergebied (blauw: vogelrichtlijngebied, in paars het Natura 2000-gebied Drentsche Aa-gebied).

¹De West-Europese/Noordwest- en West-Afrikaanse flyway-populatie.

Het Zuidlaardermeergebied is grotendeels in eigendom en beheer van het Groninger Landschap. Tevens is het gebied door de Provincie Groningen begrensd als onderdeel van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), met als doel een gevarieerd beekdallandschap met moerassen, overstromingsgraslanden, weidevogelgraslanden en vochtige hooilanden (Provincie Groningen 2024).

Landschapsecologie en beheer

Het Natura 2000-gebied Zuidlaardermeergebied bestaat uit een natuurlijk, ondiep meer en een aangrenzend veenweidegebied dat aansluit op de Hondsrug. De oorsprong ervan gaat terug tot de periode na de laatste ijstijd. Door waterspiegelstijging ontwikkelden zich in het stroomgebied van de Hunze riet- en zeggenbegroeiingen, waarna veenvorming optrad. Omdat in dezelfde tijd de zee verder naar binnen begon te dringen, bleef (door de dynamiek van stroming en getij) duurzame veenvorming ter plaatse van het huidige Zuidlaardermeer uit. Er ontstond een ondiep meer met een zandbodem en enige getijdeninvloed. Ten noorden van het meer bleef het veen intact, al werd aan weerszijden van het huidige Drentsche Diep tijdens overstromingen wat klei afgezet. Hier liggen aan de linkerkant thans de Oostpolder en Onnerpolder, en aan de rechterzijde de Westerbroekster Madepolder en de Kropswolder Buitenpolder, van elkaar gescheiden door het Foxholster meer.

Al vroeg werden in dit gebied de eerste dijken aangelegd en uiteindelijk werd het gebied tegen het einde van de 17^e eeuw grotendeels ontgonnen. De laagveenmoerassen veranderden in 'madelanden'. Deze stonden tot ver in het voorjaar grotendeels onder water. In de Oostpolder kon bijvoorbeeld alleen in juli en augustus worden gehooïd. In 1862 kwam er bij Noordlaren een waterwindmolen, die de polder vroeger in het jaar droog moest malen voor het vee. De invloed van de (Lauwers)zee, die via het huidige Reitdiep nog aanwezig was, werd definitief uitgebannen toen het Reitdiep in 1877 bij Zoutkamp werd afgesloten. Ongeveer 35 jaar later werd de Oostpolder bekaad om de winteroverstromingen uit te bannen. Kleine stukken van de polders werden vanaf de Middeleeuwen verveend. Zo ontstond een aantal petgaten dat tegenwoordig wordt beheerd als viswater of als natuurgebied (Harense Wildernis). Door inklinking daalde het maaiveld in de polders en liggen de oeverlanden van het meer tegenwoordig hoger. De oude kwelstroom van de Hondsrug naar het meer veranderde zodanig dat nu water in de oeverlanden infiltreert en vanuit het meer naar de polder stroomt.

De veenweidegebieden in de Kropswolderbuitenpolder en de Westerbroekstermadepolder en delen van de Onnerpolder zijn omgezet in natte natuur. Hierdoor is het aantal planten- en diersoorten sterk toegenomen. Er is echter wel broedterrein voor weidevogels verloren gegaan (Strijkstra *et al.*, 2016).

Ontwikkeling van de Grutto in het Zuidlaardermeergebied

Zoals in grote delen van Nederland, geldt ook voor het Zuidlaardermeergebied dat het aantal Grutto's sterk is afgenomen. Van het Natura 2000-gebied zijn geen gestandaardiseerde, vlakdekkende tellingen beschikbaar. Op basis van samengestelde tellingen van verschillende deelplots van het gebied kan echter gesteld worden dat de populatie rond de jaren negentig van de 20^e eeuw ruim 120 tot 150 broedparen omvatte. Uitgaande van landelijke en provinciale trend zal het aantal in de jaren tachtig waarschijnlijk nog wat hoger geweest zijn.

In de actuele periode zijn in het Zuidlaardermeergebied ongeveer 28 territoria aanwezig op basis van samengestelde monitoringresultaten². Het gebied wordt jaarlijks niet vlakdekkend onderzoek maar door gegevens van steekproefgebieden te combineren ontstaat toch een goed beeld van aantal en verspreiding. Er kan niet echt van een 'populatie' worden gesproken want de broedvogels in het Natura 2000-gebied vormen één 'populatie' met de broedvogels in de Onnerpolder, wat er juist buiten ligt (figuur 2).

² Dit aantal ligt door de doorgaande negatieve trend van de gruttopopulatie inmiddels nog net boven de 0,1%-grens van de populatieomvang (26 territoria), die als grenswaarde gebruikt is voor het selecteren van relevante vogelrichtlijngebieden.

Figuur 2. Verspreiding van territoria van Grutto in 2023 in het Zuidlaardermeergebied (rode stip is territorium). De teldekking en verspreiding lijkt in 2023 redelijk compleet te zijn (bron: Sovon). De gele stippen zijn eveneens grutto-territoria en zijn weergegeven, omdat deze onderdeel zijn van dezelfde populatie juist buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied.

Drukfactoren in het Zuidlaardermeergebied

De instandhoudingsdoelstellingen voor het Zuidlaardermeergebied strekken zich niet tot weidevogels, zodat in het Natura 2000-beheerplan nauwelijks maatregelen zijn opgenomen ter verbetering van de leefgebiedomstandigheden voor weidevogels. De broedvogelsoorten zijn vooral soorten van rietlanden en moeras. Maatregelen voor Porseleinhoen zijn lokaal deels ook gunstig voor Grutto, maar van echte overlap van leefgebiedseisen is geen sprake. Als gevolg zijn in het Natura 2000-beheerplan ook geen concrete knelpunten ten aanzien van Grutto opgenomen. De hieronder weergegeven knelpunten en drukfactoren in tabel 1 zijn ontleend aan de literatuur, en daar waar relevant of mogelijk toegespitst op het Zuidlaardermeergebied.

Tabel 1. Drukfactoren die een doelstelling van de Grutto als broedvogel in de weg staan. De sterkte van het negatieve effect (impact) is uitgedrukt in hoog (H), matig (M) en laag (L). Tevens is beoordeeld in hoeverre het knelpunt (op termijn) oplosbaar is. De codes bij drukfactoren (NL-codes) hebben betrekking op typologieën die worden gebruikt voor rapportages aan de EC.

Subcode	Drukfactor	Omschrijving	Impact?	Oplosbaar?
FA2	Verzuring (bodem, water)	Een (te) ver doorgezette extensivering kan soms leiden tot verzuring en vervolgens verzuuring. Dergelijke dichte vegetaties zijn niet geschikt voor gruttokuikens (Oosterveld <i>et al.</i> 2006).	L	deels
FA7	Verdroging (bodem)	Een te lage grondwaterstand geldt als één van de belangrijkste knelpunten voor de Grutto (Beintema & van den Bergh 1977, Kleijn 2009a, 2009b, Kentie <i>et al.</i> 2015, Teunissen <i>et al.</i> 2020), en dé beperkende factor in gebieden met agrarisch natuurbeheer (Melman & Sierdsema 2017, Winsemius <i>et al.</i> 2020). Het directe negatieve effect op vochthoudende bodems (klei, klei op veen, veen) is mogelijk relatief beperkt zolang er in laagtes, greppels en slootkanten vochtige plekken zijn waar gevoerageerd kan worden mits er genoeg neerslag valt om de bovenste bodemlaag vochtig te houden. Door die vochtigheid blijft de bodem zacht genoeg voor naar wormen borende snavels (Oosterveld <i>et al.</i> 2006). Het voorjaar wordt echter steeds warmer en droger (zie drukfactor 'klimaat'). Belangrijk is dat een lager grondwaterpeil (veel) vroeger maaien mogelijk maakt, met een lagere jongenproductie tot gevolg (Schekkerman & Müskens 2000, Schekkerman <i>et al.</i> 2009, Kentie <i>et al.</i> 2018). In het Zuidlaardermeergebied zijn de afgelopen jaren al diverse vernattingsmaatregelen uitgevoerd op percelen langs het Drentsche Diep. De maatregelen zijn vooral ten gunste van de al bestaande doelsoorten Porseleinhoen en Roerdomp, maar dit kan op voor Grutto geschikte gronden in de omgeving ook een positief effect hebben.	M	ja
FA11	Klimaatverandering	Het late voorjaar is sinds de jaren zeventig steeds warmer geworden zonder dat Grutto's hun legdatum vervroegd hebben (Kentie <i>et al.</i> 2018). Klimaatverandering zorgt voor snellere gewasgroei, met te dichte vegetatie en eerdere maaidata als gevolg (Kleijn <i>et al.</i> 2010). In Zuidwest-Friesland ligt de overlevingskans van laat geboren kuikens lager dan vroeggeboren kuikens en late kuikens zijn voor het uitvliegen vaak in slechte conditie (Kentie <i>et al.</i> 2018, Loonstra <i>et al.</i> 2018, 2019, van der Velde <i>et al.</i> 2020). Dit suggereert dat de voedselbeschikbaarheid later in het seizoen afneemt, omdat insecten door klimaatverandering steeds eerder tot ontwikkeling komen (van der Velde <i>et al.</i> 2020), terwijl er dan ook minder vochthoudende bodems zijn (Kentie <i>et al.</i>	M	deels

Subcode	Drukfactor	Omschrijving	Impact?	Oplosbaar?
		2015, Teunissen <i>et al.</i> 2020). Klimaatverandering lijkt onvermijdelijk, maar de effecten daarvan op het broedgebied van de Grutto zijn wellicht te beperken door aanpassingen in de waterhuishouding.		
FB1	Predatie	Dit aspect kan evenals verdroging vermoedelijk moeilijk los worden gezien van intensivering (Brandsma 2001, Oosterveld 2011, Kentie <i>et al.</i> 2013). In het algemeen wordt predatie van nesten voornamelijk door zoogdieren veroorzaakt, terwijl kuikens vooral gepredeerd worden door vogels (Teunissen <i>et al.</i> 2020, Hooijmeijer <i>et al.</i> 2021). Predatie op volwassen vogels leek tot voor kort geen rol te spelen (Teunissen <i>et al.</i> 2008), maar neemt toe en inmiddels vindt ca. 30% van de jaarlijkse sterfte onder volwassen vogels in het broedseizoen plaats. In het Nederlandse predatieonderzoek in 2003-2005 varieerde de nestpredatie bij de Grutto tussen 0 en 75%. Toch was nestpredatie niet doorslaggevend voor de uiteindelijke reproductie. Dat was predatie op kuikens: 79-93% van de pullen werd gepredeerd (Teunissen <i>et al.</i> 2008, Schekkerman <i>et al.</i> 2009). Gruttokuikens lopen bij verlies van dekking bij grootschalig en vroeg maaien een grotere kans op predatie. Hierdoor worden ze gedwongen zich te verplaatsen en zijn daardoor kwetsbaar voor (vliegende) predatoren. Voor het Zuidlaardermeergebied geldt specifiek ook de nabijheid van woonkernen (onder andere Haren en Hoogezand), met mogelijk een hoge predatiedruk door loslopende huisdieren (katten). Een strikte zonering waarbij het Natura 2000-gebied ontoegankelijk is vanaf de kernen (o.a. vernatting) is minimaal noodzakelijk. De vestiging van de wasbeerhond (invasieve exoot) leidt tot een (nog) hogere predatiedruk.	H	deels
FD3	Verstoring door opgaande structuren	Grutto's mijden de eerste 200-300 meter rondom hogere structuren waaronder gebouwen, maar ook bomen als bos, singels en opslag.	L	deels
FD1	Optische verstoring	Wegen en watergangen in het gebied worden gebruikt voor recreatie. Door aanwezigheid van mensen (huisdieren), voertuigen en betreding van het gebied buiten de (vaar)wegen, treedt verstoring op van rustende, foeragerende of broedende vogels. In het Natura 2000-gebied is de realisatie van een nieuw wandelpad gepland door het zuidelijke deel, waar ook de hoogste dichtheden van Grutto voorkomen. De impact hiervan is naar verwachting negatief.	H	deels
FD9	Schaalvergroting, intensivering	Intensivering van agrarisch landgebruik leidt ertoe dat gebieden minder geschikt worden	H	ja

Subcode	Drukfactor	Omschrijving	Impact?	Oplosbaar?
	agrarisch gebruik, verandering vruchtgebruik	als broedgebied voor Grutto's. Onder intensivering van de landbouw wordt in dit verband verstaan: a) het verlagen van de grondwaterstand, b) hoger (kunst)-mestgebruik, c) regelmatig (her)inzaaien van snelgroeïende proteïnerijke grassoorten en subtypen Engels raaigras waardoor de kruidenrijkdom verdwijnt, d) egaliseren van de weilanden waardoor microreliëf verdwijnt en e) vroeger, frequenter en grootschaliger maaïen om meer en efficiënter gras te oogsten (Oosterveld 2011). Ook worden in reguliere graslanden bestrijdingsmiddelen gebruikt tegen 'onkruid' zoals akkerdistel en ridderzuring. In reguliere graslanden met bewerkingen op het land vroeg in het jaar, zoals maaïen, is het broedsucces laag, grotendeels veroorzaakt door directe verliezen van legfels en kuikens en meer predatie-verliezen. Gruttokuikens hebben op percelen die recent zijn gemaaid een 3-5 keer zo grote kans om gepredeerd te worden dan kuikens in percelen die nog niet zijn gemaaid (Schekkerman <i>et al.</i> 2009). Alleen in kruidenrijke graslanden met zwaar beheer is het nestsucces vanwege een verminderde kans op predatie en uitmaaien vergelijkbaar met het nestsucces in de jaren tachtig (Kentie <i>et al.</i> 2015). In het Natura 2000-gebied ligt in de Onnerpolder een grote exclave die geen onderdeel is van het Natura 2000-gebied, dit gebied wordt echter grotendeels al beheerd als natuurgraslanden, waardoor externe werking vanaf deze percelen minimaal zal zijn. Effecten vanaf andere omliggende percelen zijn echter wel goed mogelijk door het intensieve agrarische gebruik hiervan.		

Maatregelen ten behoeve van behoud/herstel broedhabitat in het Zuidlaardermeergebied

De huidige betekenis van het Zuidlaardermeergebied voor de Grutto is met een gemiddelde dichtheid circa 10 paar/100 hectare³ grasland relatief laag (voor reservaatgebieden). De situatie in het Zuidlaardermeergebied wijkt voor de gruttopopulatie niet af van het landelijke beeld met een gestage afname en/of stabilisatie op laag niveau. Er zijn veel herstelmaatregelen voor weidevogelgebieden beschikbaar, maar de aard en omvang hangt af van locatiespecifieke omstandigheden, bodemsoort en draagvlak onder agrariërs en omwonenden. De belangrijkste maatregelen zijn weergegeven in tabel 2.

³ In 2023 zijn 23 territoria vastgesteld in de graslanden in de zuidwesthoek van het Natura 2000-gebied, het deelgebied binnen het Natura 2000-gebied waar nog enige dichtheden aan Grutto's voorkomt. In de dichtheidsberekening is geen rekening gehouden met de overige oppervlaktes waar niet of nauwelijks (nog) Grutto's voorkomen. Wanneer die wel meegerekend worden, zal de gemiddelde totale dichtheid veel lager liggen.

Tabel 2. Maatregelen die getroffen kunnen worden om de effecten van de drukfactoren (per saldo) teniet te doen. De impact van de maatregelen is ingeschat in drie klassen (expert inschatting); Laag: draagt bij aan behoud en mogelijk licht herstel, Matig; draagt bij aan matig herstel, Hoog: draagt bij aan sterk herstel. De codes bij drukfactoren (NL-codes) hebben betrekking op typologieën die worden gebruikt voor rapportages aan de EC.

Drukfactor	Maatregel	Beschrijving	Beoordeling	Impact
FA7, FA11, FB1	Aanpassen grondwaterpeil (bijv. d.m.v. stuwen)	Structurele maatregelen in de waterhuishouding.	Structurele vernatting door een hoger grondwaterpeil leidt tot later maaien, een gunstigere voedselsituatie en gaat predatie tegen als dat op grote schaal gebeurt.	H
FD9	Vermindering bemesting/ pesticiden, bevorderen kruidenrijk grasland, gebruik ruwe stalmest,	Beperking van het gebruik van meststoffen, pesticiden, of andere giftige stoffen buiten het Natura 2000-gebied.	Bevordering van de variatie van de vegetatie en de variatie en kwantiteit van het bodemleven, wat de voedselbeschikbaarheid bevordert.	M
FB1	Tegengaan predatie	Wegnemen uitkijkplaatsen en schuilmogelijkheden van predatoren. Populatiebeheer van grondpredatoren. Vossenraster nauwelijks uitvoerbaar gezien de omvang en ontoegankelijkheid van het terrein. Openheid en natte omstandigheden zullen door de ligging tussen alle watergangen mogelijk meer effectief zijn.	Dit kan op enige schaal leiden tot een hoger reproductief succes.	M
FD1	Tegengaan verstoring	In de regel is betreding al niet toegestaan maar handhaving is niet voldoende om deze drukfactor teniet te doen. Het afsluiten van wegen voor niet-bestemmingsverkeer door het gebied gedurende het broedseizoen kan grote, onverstoorte gebieden realiseren. Tevens geen aanleg van nieuwe paden door het Grutto-broedgebied	Terugbrengen verstoring kan bijdragen aan een hogere dichtheid op verstorings-gevoelige plekken.	M
FD1	Uitgesteld maaien	Later maaien (bij voorkeur niet eerder dan 15 juni). Door stroken niet te maaien ontstaat een corridor voor kuikens naar nog niet gemaaide percelen ('kuikenland'). Dit is met name relevant voor de delen die nu (nog) niet als weidevogelgrasland beheerd worden, maar wel potentie hebben.	Dit leidt op grotere schaal tot een hoger nestsucces en een hoger reproductief succes.	M

Relatie met de actuele instandhoudingsdoelstellingen

Broedvogels

Het Natura 2000-gebied het Zuidlaardermeergebied heeft instandhoudingsdoelstellingen voor het behoud van voldoende broedgebied van Rietzanger en Roerdomp en de uitbreiding van omvang en kwaliteit van broedgebied van Porseleinhoen (Tabel3). Voor alle drie de soorten is in principe voldoende

oppervlak broedgebied aanwezig in het huidige moerasgedeelte van het Natura 2000-gebied. Rietzanger en Roerdomp hebben de afgelopen jaren het doel gehaald qua aantal broedparen, de populatie Porseleinhoen fluctueert, het seizoensgemiddelde van de afgelopen zes jaar ligt nog net boven het doel, maar de afgelopen jaren lijkt een daling te laten zien. De populatie Porseleinhoen fluctueert sterk, maar komt ook met enige dichtheden voor (in zogenaamde goede jaren) in de polders die ook voor Grutto relevant zijn. De habitatvoorkeuren overlappen deels, maar Porseleinhoen prefereert meer ruigere moerasvegetaties, die ongeschikt zijn voor de Grutto. Het gebied is in principe groot genoeg voor beide doelen, waarbij in optimale weidevogelgraslanden in de randen ook ruimte moet zijn voor Porseleinhoentjes.

Tabel 3. Inschatting van eventueel te verwachten conflicten tussen 1) broedvogeldoelen 2) niet-broedvogeldoelen 3) habitattypen en 4) habitatrichtlijnsoorten en een eventueel toe te voegen doel voor de Grutto als broedvogel (= betekent behoudsdoelstelling, > betekent verbeterdoelstelling).

Broedvogels	paren	doelstelling		conflict met Gruttodoel?	Toelichting
		omvang leefgebied	kwaliteit leefgebied		
A021 Roerdomp	5	=	=	nee	Geen uitbreidingsdoel
A119 Porseleinhoen	15	>	>	mogelijk	In beginsel zouden de zomerpolders (overstromingsgrasland) geschikter gemaakt kunnen worden voor de Grutto maar dit kan of zal conflicteren met het doel voor in ieder Porseleinhoen/
A295 Rietzanger	200	=	=	nee	Geen uitbreidingsdoel

Niet-broedvogels

Daarnaast zijn er instandhoudingsdoelstellingen voor het behoud van de draagkracht van het gebied als slaap- en rustplaats voor Kolgans, Toendrarietgans en Smient en foerageergebied voor Kleine Zwaan, Kolgans en Slobeend (tabel 4). Deze niet-broedvogelsoorten maken in de wintermaanden ook gebruik van de graslanden die in het zomerhalfjaar door weidevogels benut worden. Nagegaan moet worden hoe maatregelen ter bevordering van Grutto als broedvogel de mogelijkheden beïnvloeden om de doelen voor deze soorten te halen. Gericht studies ten aanzien van het effect van winterpopulaties van grasetende vogelsoorten (ganzen) hebben geen of nauwelijks aanwijzingen gevonden dat dit een negatief effect heeft op weidevogelpopulaties (Kleijn & Bos 2010, Roodbergen *et al.* 2019, Madsen *et al.* 2019, Moonen *et al.* 2023). Dat betekent niet dat er (lokaal) geen effecten zijn, maar wel dat deze niet erg uitgesproken en grootschalig zijn. De doelen voor de niet-broedvogels conflicteren niet met de kwaliteitseisen die Grutto stelt aan het broedgebied. Veel ganzen en zwanen zijn op het moment dat Grutto's arriveren al vertrokken, hoewel Brandganzen (hier geen doelsoort) tot in mei in grotere aantallen aanwezig zijn.

Tabel 4. Inschatting van eventueel te verwachten conflicten tussen niet- broedvogeldoelen en een eventueel toe te voegen doel voor de Grutto als broedvogel en/of niet-broedvogel (Sgem is seizoensgemiddelde, Smax is seizoensmaximum, = is behoudsdoelstelling).

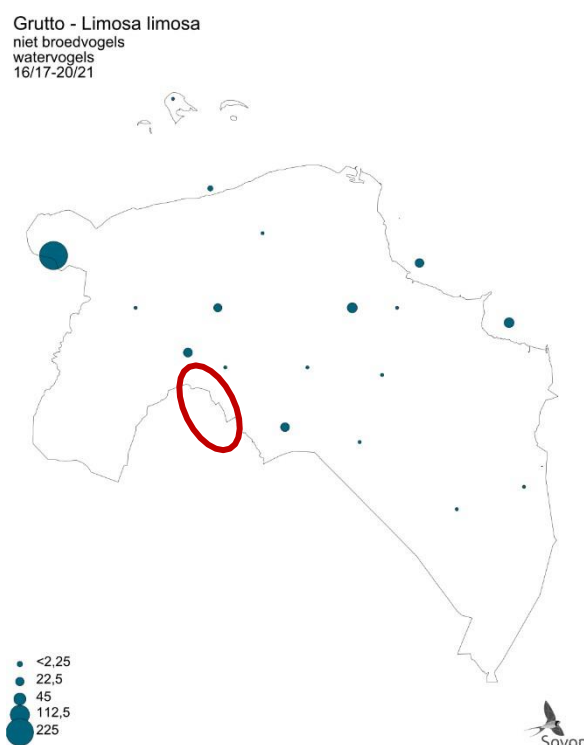
Niet-broedvogels	doelstelling					conflict met Gruttodoel?	Toelichting
	expl.	Toe-lichting	Functie	omvang leefgebied	kwaliteit leefgebied		
A037 Kleine Zwaan	4	Sgem	Foerageergebied	=	=	nee	Geen conflicterende eisen leefgebied
A041 Kolgans	10.100	Smax	Slaap- en rustplaats	=	=	nee	Geen conflicterende eisen leefgebied
A041 Kolgans	630	Sgem	Foerageergebied	=	=	nee	Geen conflicterende eisen leefgebied
A050 Smient	2.700	Sgem	Slaap- en rustplaats	=	=	nee	Geen conflicterende eisen leefgebied
A056 Slobeend	120	Sgem	Foerageergebied	=	=	nee	Geen conflicterende eisen leefgebied
A702 Toendrarietgans	210	Sgem	Slaap- en rustplaats	=	=	nee	Geen conflicterende eisen leefgebied

Functie als slaapplaats en foerageergebied van de Grutto als niet-broedvogel

Het Zuidlaardermeergebied wordt buiten het broedseizoen in beperkte mate door Grutto's gebruikt als foerageergebied, waarbij vooral in het voorjaar (maart) soms tientallen exemplaren aanwezig zijn (figuur 3). Het seizoensgemiddelde bedraagt circa 20 vogels. De vogels bevinden zich dan vooral in

geïnadeerde graslanden. Door het relatief lage aantal, de sterke fluctuatie en korte tijd dat de vogels gebruik maken van het gebied, is een goede trend niet aantoonbaar, maar het aantal lijkt wel te dalen. Er zijn geen indicaties dat het Zuidlaardermeergebied een functie van betekenis heeft als slaap- en rustplaats van Grutto's in het trekseizoen.

Figuur 3. De verspreiding van Grutto als niet-broedvogel in Groningen (2016-2021). De rode contour geeft globaal de ligging van het Zuidlaardermeergebied weer.

Overige weidevogels

De betekenis van een gebied voor de Grutto kan niet los worden gezien van de betekenis van het gebied voor weidevogels als geheel. Dat geldt in sterke mate voor Kievit die nesten en kuikens fel verdedigt tegen predatoren. Een lagere dichtheid aan Kieviten verhoogt daarmee ook de predatiedruk op de Grutto en andere weidevogels (Teunissen *et al.* 2020). Beide soorten hebben een vergelijkbare verspreiding waarbij de Kievit nog wel talrijker is dan de Grutto en zich in tegenstelling tot de Grutto niet beperkt tot graslandgebieden. Het Zuidlaardermeergebied is ook van betekenis voor andere weidevogelsoorten, waaronder nog Zomertaling, Watersnip, Kievit en Tureluur (Tabel 5).

Tabel 5. Voorkomen van 'primaire weidevogels' in het Zuidlaardermeergebied in 2023 (Sovon).

Soort	N territoria
Zomertaling	10
Scholekster	5
Kievit	66
Tureluur	20
Grutto	28
Veldleeuwerik	31
Graspieper	52
Gele Kwikstaart	35

Ontwikkelingen in de omgeving

Naast de intensivering van het landbouwkundige gebruik, is ook door de bevolkingsgroei de druk van buitenaf op het gebied gegroeid. De omvang van uitbreidingen van stedelijk gebied en infrastructuur is rondom het Zuidlaardermeergebied duidelijk zichtbaar. Alle omliggende kernen (onder andere Haren en Hoogezand, de diverse kleine kernen en de recreatieterreinen Meerwijk) zijn sterk in oppervlak

uitgebreid. Daarmee is ook sprake van een aanzienlijke recreatiedruk op het gebied en de omgeving (Altenburg & Wymenga 2016). Met de toename van de recreatie is ook de mate van verstoring toegenomen. Hoewel dit rondom de voor weidevogels relevante gebieden naar verwachting minder is dan op het open water en langs het Drentsche Diep. Deze ontwikkelingen lopen in de tijd parallel aan de intensivering van de landbouw, waarmee de druk op de (weide)vogelpopulaties extra versterkt is.

Herstel van weidevogelpopulaties buiten het Natura 2000-gebied kunnen bijdragen aan een sneller herstel en behoud van een meer stabiele populatie in het Natura 2000-gebied het Zuidlaardermeergebied. Met name omdat de voor Grutto geschikte gebieden in het Zuidlaardermeergebied op zichzelf te klein zijn voor een duurzame populatie en dus een samenhang met de omgeving noodzakelijk is.

Opties voor bepaling instandhoudingsdoelstelling

De oorzaken van de afname van de Grutto als broedvogel in het Zuidlaardermeergebied worden gezocht in verdroging, verruiging, verstoring en intensivering van het agrarisch landgebruik. Waarschijnlijk is ook de predatie toegenomen. Deze drukfactoren zijn in ieder geval deels op te lossen, zodat het voor de hand ligt om voor het Zuidlaardermeergebied uit te gaan van uitbreiding van de omvang en met name verbetering kwaliteit leefgebied.

In de jaren negentig van de vorige eeuw waren nog 120-150 territoria in het gebied aanwezig, wat een indicatie kan geven van de (historische) potenties van het gebied. Door ontwikkeling van andere waardevolle (moeras)natuur is een deel van het historische broedgebied permanent ongeschikt geworden voor de Grutto. Gegeven de omstandigheden in het Natura 2000-gebied voor wat betreft de belangrijke variabelen beheer, openheid, grondwaterpeil en verstoring (tabel 6), is met behulp van deze variabelen berekend dat in het gebied rond de 70 territoria verwacht mogen worden. Dit is een berekende waarde die als *hulpmiddel* gebruikt kan worden bij het in beeld brengen van een passende instandhoudingsdoelstelling (zie box 1 voor uitleg). De gebiedsdelen waar uitbreiding is gemodelleerd zijn in lichtgroen weergegeven in figuur 4.

De modeluitkomsten geven aan dat het gebied bij optimalisatie van het leefgebied voldoende draagkracht kan ontwikkelen voor ongeveer de helft van de 'populatie' die in de jaren negentig aanwezig was. Om na te gaan of deze modeluitkomst realistisch is, kan de (op termijn) haalbare populatie ook *beredeneerd* worden. Een goede indicatie van de haalbare dichtheid kan worden afgeleid van weidevogelgebieden met gericht weidevogelbeheer (beheerpakket N13.01 Vochtig weidevogelgrasland)⁴. Hier vindt zwaar beheer plaats. De dichtheid kan daarin oplopen tot ten minste 30 paren/100 hectare, uitgaande van actuele dichtheden in de Onnerplolder en in veenweidegebieden met optimaal beheer elders in Nederland. Een groot deel van de potentieel geschikte graslanden in het Zuidlaardermeergebied is begrensd als beheertype N13.01 Vochtig weidevogelgrasland (circa 260 hectare, figuur 5). Enige uitbreiding naar in totaal ca. 325 hectare is wellicht mogelijk, met name langs de westrand van het gebied. Of hier kwalitatief hoogwaardige graslanden kunnen ontstaan – gezien vanuit de habitateisen van de Grutto – is onzeker op grond van de hogere ligging en de grotere invloed van buiten het Natura 2000-gebied. Dit deel wordt daarom als (hooguit) 'matig geschikt' ingeschat en niet verder beschouwd.

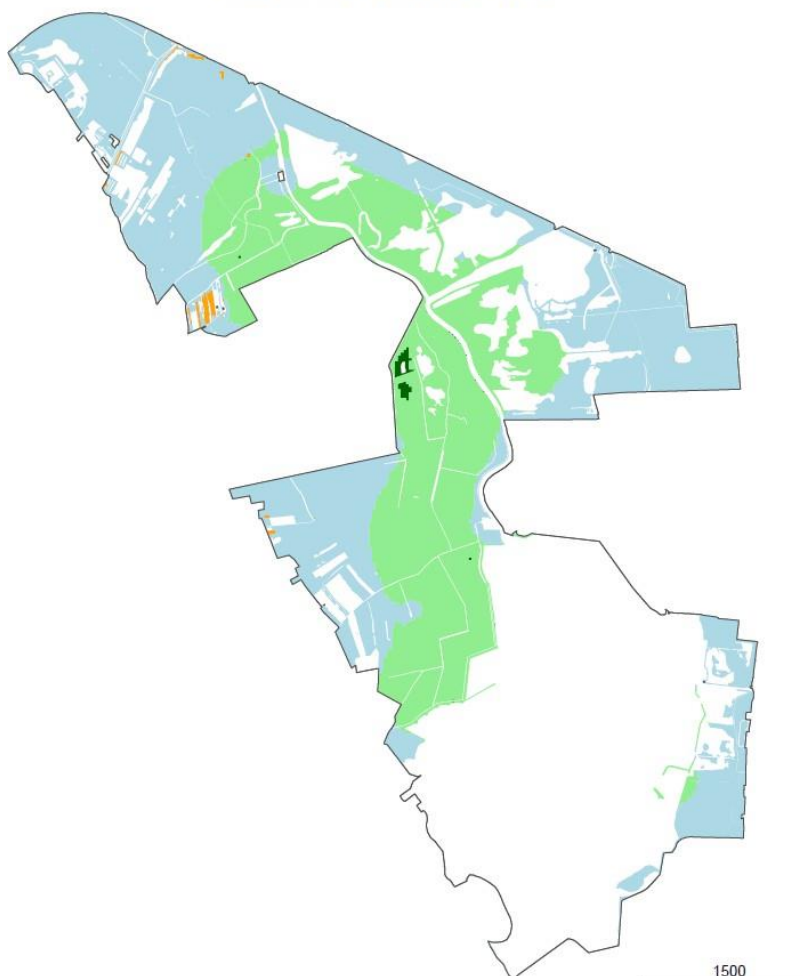
⁴<https://www.bij12.nl/onderwerp/natuursubsidies/index-natuur-en-landschap/natuurtypen/n13-vogelgraslanden/n13-01-vochtig-wiedevogelgrasland/>

Tabel 6. Oppervlakken (ha) van de verschillende categorieën per omgevingsvariabele in het Zuidlaardermeergebied, uitgaande van 1.083 ha potentieel geschikt broedgebied (zie ook figuur 4).

Categorie	Beheer	Oppervlak Grondwaterpeil	Openheid	Categorie	Oppervlak verstoring
Geen/slecht	533	979	332	niet verwijderbaar	209
Suboptimaal	69	59	238	verwijderbaar	354
Optimaal	481	45	514	geen	520
Totaal	1.083	1.083	1.083		1.083

Zuidlaardermeergebied

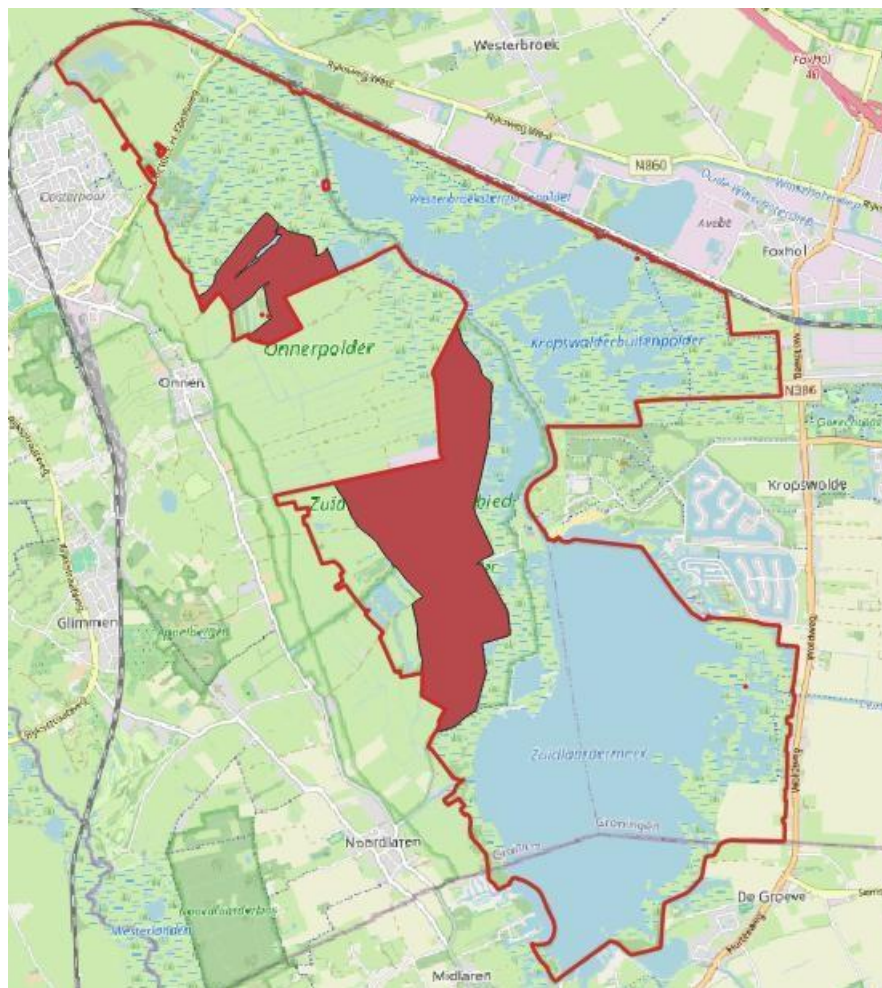
Figuur 4. De indicatieve ligging van optimale terreindelen (1, donkergroen), de terreindelen met verbetermogelijkheden naar optimaal (2, lichtgroen) of suboptimaal (omdat sommige verbeterbare nog wel, maar sommige niet-verbeterbare variabelen niet kunnen worden verbeterd; 4, lichtblauw), en de suboptimale delen zonder verbetermogelijkheden (omdat de verbeterbare variabelen er al wél optimaal zijn; 3, oranje). De omstandigheden in de delen in lichtgroen en lichtblauw kunnen dus in theorie worden verbeterd, en daarmee ook de huidige dichtheden aan territoria van de Grutto; in de lichtgroene delen kan dit naar de maximale dichtheden, in de lichtblauwe naar minder hoge dichtheden, waarbij de maximaal haalbare dichtheid afhangt van welke omgevingsvariabele(n) suboptimaal blijft/blijven. In de oranje delen wordt deze voor die omstandigheden maximaal haalbare dichtheid reeds behaald en zijn geen verbetermogelijkheden. Ook in de donkergroene delen zijn geen verbetermogelijkheden, aangezien de situatie en daarmee de dichtheden hier in theorie al optimaal zijn.

Enige kwaliteitsverbetering lijkt gezien de huidige relatief lage dichtheden haalbaar op de percelen met N13.01, gecombineerd met een verbeterde verbinding met de Onnerpolder. Een groot deel van de percelen is onlangs recentelijk omgezet naar natte zomerpolder (Provincie Groningen 2025), waardoor een verdere uitbreiding in oppervlakte beperkt mogelijk is. Wel is enige kwaliteitsverbetering haalbaar. De mogelijkheden zijn weergegeven in Figuren 5 en 6. Uitgaande van een geoptimaliseerde situatie

met een oppervlak van 260 hectare N13.01 (figuur 5), waarvan 210 hectare met een haalbare dichtheid van 30 paar/100 hectare en 50 hectare met een dichtheid van 10 paar/100 hectare, is een populatie van 60 tot 70 territoria haalbaar. Dit beeld wijkt niet sterk af van een door de Provincie Groninger gemaakte onafhankelijke inschatting van ruim 400 ha te optimaliseren grasland, met dien verstande dat daarbij 100 ha buiten de Natura 2000-begrenzing in de aangrenzende Onnerpolder ligt.

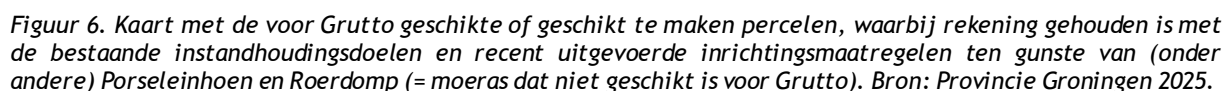
De gemiddelde waarde van 60-70 territoria is passend voor de instandhoudingsdoelstelling. Het advies is daarmee om uit te gaan van uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor een broedpopulatie van 65 territoria (tabel 7).

Figuur 5. Ligging van N13.01 Vochtig weidevogelgrasland binnen Natura 2000-gebied Zuidlaardermeer (ca 260 ha).

Voor de Grutto wordt de jaarlijkse ecologisch gezien haalbare groeisnelheid ingeschat op maximaal 3% (Vogel *et al.* 2024). Dit is dus de haalbare groei als aan de ecologische randvoorwaarden wordt gedaan, zonder dat sprake is van instroom uit omliggende gebieden. Bij 3% groei per jaar, ingaande per 2027 (de rekening houdend met een aanloopperiode om verbeteringen te treffen), zou in 2050 een populatieomvang van 55 territoria bereikt kunnen worden. De verschillende opties zijn samengevat in tabel 7.

Uitgangssituatie en opties voor bepaling van de ISHD		Territoria	t.o.v. huidige
1	Historische situatie (jaren negentig)	120-150	429-537%
2	Huidige situatie (2019-2024)	28	
3	Berekende haalbare populatie	70	250%
4	Beredeneerde haalbare populatie (60-70)	65	214%-250%
5	Waarvan haalbaar in 2050 ⁵	55	194%

13 van 15

Box 1. Beoordeling mogelijkheden voor populatieherstel van de Grutto in het Zuidlaardermeergebied

Om te beoordelen welk herstel van de broedpopulatie van de Grutto in het vogelrichtlijngebied mogelijk is wordt een aantal stappen doorlopen. Deze zijn beschreven in een separate achtergrondnotitie en hieronder samengevat.

Stap 1 Berekening theoretische huidige aantallen Grutto

Om voor het gebied het theoretische huidige aantal Grutto's in grasland te berekenen op basis van de omgevingsfactoren beheer, grondwaterpeil, openheid en verstoring (Melman & Sierdsema 2017), is eerst bepaald welke dichtheid voorkomt bij elke combinatie van klassen van deze factoren (geen/slecht, suboptimaal, optimaal). Deze dichtheden zijn gebaseerd op kwantitatieve verspreidingsgegevens uit 2013-2015, omdat de gebruikte variabelen uit deze periode beschikbaar waren. Vervolgens is de in het gebied aanwezige oppervlakte grasland bepaald per combinatie van klassen van omgevingsfactoren en zijn de bijbehorende dichtheden (aantal territoria/100 ha) vermenigvuldigd met de aanwezige oppervlakken.

Stap 2 Berekening theoretische maximale aantallen Grutto

Uitgangspunt is dat de niet-optimale omgevingsfactoren geoptimaliseerd kunnen worden, behalve openheid (hier beschouwd als landschappelijk gegeven). Daarbij gaat het naast natuur (bos etc.) ook om statische verstoringbronnen zoals gebouwen, wegen, hoogspanningsleidingen. Met behulp van de bij de geoptimaliseerde klassen van omgevingsfactoren horende dichtheden (stap 1), zijn vervolgens de verwachte maximale aantallen Grutto's berekend.

Stap 3 Berekening maximale verbeterpotentie en nieuwe theoretische maximale aantallen Grutto

Doordat de gegevens van de omgevingsfactoren soms niet overeenkomen met de actuele situatie en doordat niet alle mogelijk relevante omgevingsfactoren konden worden meegenomen (bijv. predatiedruk), verschillen de theoretische huidige aantallen Grutto uit stap 1 veelal van de getelde huidige aantallen. Wel kan de verbeterpotentie worden bepaald op basis van de verhouding tussen de theoretische huidige aantallen en de theoretische maximale aantallen. Deze verbeterpotentie is vervolgens toegepast op de feitelijk aanwezige (getelde) aantallen, om tot nieuwe theoretische maximale aantallen te komen.

Stap 4 Van nieuwe theoretische maximale aantallen naar een ecologisch beredeneerd maximum

In deze stap wordt aan de hand van historische maximale aantallen en (recente) informatie over de situatie in het gebied (gebruikte omgevingsfactoren en andere factoren zoals predatie) beredeneerd waarom de getelde huidige aantallen verschillen van de theoretische huidige aantallen Grutto's en wat dit zou kunnen betekenen voor de haalbaarheid van de nieuwe theoretische maximale aantallen. Zo nodig worden deze bijgesteld, en er wordt een bandbreedte gegeven (ondergrens en bovengrens maximaal haalbare aantallen). Dit is een beredeneerde waarde.

Stap 5 Berekenen tijdsspanne nodig voor bereiken maximaal haalbare aantallen

Door aan te nemen dat een gruttopopulatie onder optimale omstandigheden en door eigen reproductie met maximaal 3% per jaar kan groeien, wordt berekend wanneer de maximaal haalbare aantallen op zijn vroegst kunnen worden bereikt. Er wordt uitgegaan van een lage jaarlijkse groei, omdat de Grutto een langlevende soort met beperkte reproductiepotentie is (max. 4 eieren per paar per jaar; Vogel *et al.* 2024).

Betekenis van de weidevogelgemeenschap

Een duurzaam hogere dichtheid van de Grutto als broedvogel is alleen mogelijk als de weidevogelgemeenschap voldoende vitaal is. Dit geldt specifiek voor Kievit die een belangrijke rol speelt bij het verdrijven van predatoren (als Kieviten in een hoge dichtheid voorkomen). Dit is een belangrijk aandachtspunt bij de besluitvorming over een instandhoudingsdoelstelling voor de Grutto als broedvogel in Natura 2000-gebied Zuidlaardermeergebied.

De Grutto als niet-broedvogel: opties voor instandhoudingsdoelstelling

Er zijn geen aanwijzingen dat zich in het Zuidlaardermeergebied regelmatig bezette slaap- en rustplaatsen van enige omvang bevinden. Een instandhoudingsdoelstelling voor deze functie ligt daarmee niet voor de hand. Het gebied vervult wel een functie als foerageergebied voor niet-broedende Grutto's (voor en na het broedseizoen). Gemiddeld over de laatste vier jaren (daarvoor onvoldoende gegevens) gaat het om een seizoensgemiddelde van 18 vogels, ofwel 0,2% van de flyway-populatie. Er is

weinig bekend over de foerageerfunctie van het gebied in het verleden waaronder in 1999-2003, de periode die gebruikt is om de instandhoudingsdoelstellingen te beschrijven in de aanwijzingsbesluiten voor Natura 2000-gebieden.

Het advies is om een instandhoudingsdoelstelling voor de Grutto als niet-broedvogel voor het Zuidlaardermeergebied te formuleren die uitgaat van behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor een foeragerende populatie met een draagkracht voor een populatie van 20 vogels (seizoensgemiddelde).

De begrippen seizoensmaximum en seizoensgemiddelde zijn uitgelegd in box 2.

Box 2. Seizoensgemiddelde en seizoensmaximum

Het *seizoensgemiddelde* is het gemiddeld aantal in een gebied aanwezige niet-broedvogels berekend uit de 12 maandelijkse tellingen in een watervogelseizoen van 1 juli t/m 30 juni in het daaropvolgende jaar, waarna een reeks van 6 achtereenvolgende seizoenen gemiddeld is. Het *seizoensmaximum* is het gemiddelde van het hoogste aantal per seizoen over een reeks van 6 achtereenvolgende seizoenen. Seizoensgemiddelden (gebruikt voor foeragerende vogels) hebben de voorkeur omdat pieken en dalen worden uitgemiddeld. Slaapplaatsen zijn bij de meeste soorten te kort bezet om seizoensgemiddelden uit te rekenen zodat voor die functie gewerkt wordt met seizoensmaxima. Om het aantal foeragerende vogels in een gebied te kunnen afzetten tegen de 1%-norm van een flyway-populatie wordt ook het seizoensmaximum gebruikt (er bestaan geen seizoensgemiddelden van flyway-populaties). De Flyway-populatie werd rond de eeuwwisseling (2002) op 170.000 vogels geraamd, tegen 79.000 vogels in de actuele periode (<https://wpp.wetlands.org/>).

Literatuur

- ALTENBURG & WYMENGA. 2016. Natura 2000 beheerplan Zuidlaardermeergebied Definitief beheerplan A&W-rapport 2118.
- BEINTEMA A.J. & VAN DEN BERGH L.M.J. 1977. Relaties tussen waterpeil, grondgebruik en weidevogelstand. Deel 2: onderzoek 1976. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum.
- BRANDSMA O. 2001. Invloed van de Vos op de weidevogelstand in het reservaatgebied Giethoorn-Wanneperveen. De Levende Natuur 103: 126-131.
- HOOLJMEIJER J., VAN DER VELDE E., FOKKEMA R., HOWISON R., ONRUST J., RAKHIMBERDIEV E., SAARLOOS A., GROENHOF E., ZEEGERS T. & PIERSMA T. 2021. Grutto-Landschap-Project Jaarverslag 2020. Rijksuniversiteit Groningen, Wageningen UR, EIS Kenniscentrum Insecten, Groningen, Wageningen, Leiden.
- KENTIE R., HOOLJMEIJER J.C.E.W., TRIMBOS K.B., GROEN N.M. & PIERSMA T. 2013. Intensified agricultural use of grasslands reduces growth and survival of precocial shorebird chicks. Journal of Applied Ecology 50: 243-251.
- KENTIE R., BOTH C., HOOLJMEIJER J.C.E.W. & PIERSMA T. 2015. Management of modern agricultural landscapes increases nest predation rates in Black tailed Godwits *Limosa limosa*. Ibis 157: 614-625.
- KENTIE R., COULSON T., HOOLJMEIJER J.C.E.W., HOWISON R.A., LOONSTRA A.H.J., VERHOEVEN M.A., BOTH C. & PIERSMA T. 2018. Warming springs and habitat alteration interact to impact timing of breeding and population dynamics in a migratory bird. Global Change Biology: 5292-5303.
- KLEIJN D., DIMMERS W.J., VAN KATS R.J.M. & MELMAN T.C.P. 2009a. Het belang van hoog waterpeilen bemesting voor de Grutto: I. de vestigingsfase. De Levende Natuur 110: 180-183.
- KLEIJN D., DIMMERS W.J., VAN KATS R.J.M. & MELMAN T.C.P. 2009b. Het belang van hoog waterpeil en bemesting voor de Grutto: II. De kuikenfase. De Levende Natuur 110: 184-187.
- KLEIJN D. & BOS D. 2010. Een pilotstudie naar de interacties tussen broedende weidevogels en Brandganzen. De Levende Natuur 111: 64-67.
- KLEIJN D., SCHEKKERMAN H., DIMMERS W.J., VAN KATS R.J., MELMAN D. & TEUNISSEN W. A. 2010. Adverse effects of agricultural intensification and climate change on breeding habitat quality of black-tailed godwits *Limosa l. limosa* in the Netherlands. Ibis 152: 475-486.
- LOONSTRA A.H.J., VERHOEVEN M.A. & PIERSMA T. 2018. Sex-specific growth in chicks of the sexual dimorphic Black-tailed Godwit. Ibis 160: 89-100.
- LOONSTRA J., VERHOEVEN M., SENNER N., HOOLJMEIJER J., PIERSMA T. & KENTIE R. 2019. Natal habitat and sex-specific survival rates result in a male-biased adult sex ratio. Behavioral Ecology 30: 843-851.
- MADSEN J., MARCUSSEN L.K., KNUDSEN N., BALSBY T.J.S & CLAUSEN K.K. 2019. Does intensive goose grazing affect breeding waders? Ecology and Evolution 9: 14512-14522.

- MELMAN TH.C.P. & SIERDSEMA H. 2017. Weidevogelscenario's; Mogelijkheden voor aanpak van verbetering van de weidevogelstand in Nederland. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 2769.
- MOONEN S., LUDWIG J., KRUCKENBERG H., MÜSKENS G.J.D.M., NOLET B.A., VAN DER JEUGD H.P. & BAIRLEIN F. 2023. Sharing habitat: Effects of migratory barnacle geese density on meadow breeding waders. *Journal for Nature Conservation* 72: 126355
- OOSTERVELD E., ALTENBURG W. & WYMENGA E. 2006. Toekomst weidevogelbescherming: bij hoog en bij laag. *Landschap* 23: 93-97.
- OOSTERVELD E. 2011. Weidevogels en predatie: een literatuuroverzicht. A&W-rapport 1448. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.
- PROVINCIE GRONINGEN. 2024. Natuurbeheerplan Groningen 2025. Groningen.
- PROVINCIE GRONINGEN. 2025. E-mailbericht en kaart verbetermogelijkheden Grutto Zuidlaardermeergebied. Groningen
- ROODBERGEN M., KLEYHEEG E., ALEFS P. & TEUNISSEN W. 2019. Effecten van ganzen op weidevogels in Zuid-Holland. Sovon-rapport 2019/35. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- SCHEKKERMAN H. & MÜSKENS G.J.D.M. 2000. Produceren Grutto's *Limosa limosa* in agrarisch grasland voldoende jongen voor een duurzame populatie? *Limosa* 73: 121-134.
- SCHEKKERMAN H., TEUNISSEN W. & OOSTERVELD E. 2009. Mortality of shorebird chicks in lowland wet grasslands: interactions between predation and agricultural practice. *Journal of Ornithology* 150: 133-145.
- TEUNISSEN W., SCHEKKERMAN H., WILLEMS F. & MAJOOR M. 2008. Identifying predators of eggs and chicks of Lapwing *Vanellus vanellus* and Black-tailed Godwits *Limosa limosa* in the Netherlands and the importance of predation on wader reproductive output. *Ibis* 150: 74-85.
- TEUNISSEN W., KAMPICHLER C., MAJOOR F., ROODBERGEN M. & KLEYHEEG E. 2020. Predatieproblematiek bij weidevogels. Sovon-rapport. 2020/41. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VAN DER VELDE E., KENTIE R., PIERSMA T., RAKHIMBERDIEV E. & HOOLJMEIJER J. 2020. De Grutto Monitor 2012-2019: De vinger aan de pols van de Grutto-populatie met een actueel overzicht van de demografische parameters op basis van langjarig veldonderzoek in Súdwest Fryslân. University of Groningen, Groningen.
- VOGEL R., FOPPEN R. & VAN DEN BREMER L. 2024. Inschatting van het haalbare populatieherstel in 2023-2050 van vogelsoorten met een ongunstige staat van instandhouding. Sovon-rapport 2024/49. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- WINSEMIUS P., CRONE F., IT FRYSCHE GE, DE FRIESE MILIEU FEDERATIE & VOGELBESCHERMING NEDERLAND. 2020. Het Aanvalsplan Grutto.

Geraadpleegde websites

- NATURA 2000. Geraadpleegd op 28 januari 2025. <https://www.natura2000.nl>.
- ZOOGDIERVERENIGING. Geraadpleegd op 28 januari 2025. <https://www.zoogdiervereniging.nl/actueel/nieuws/de-wasbeerhond-nu-echt-gearriveerd>.